

Miha Pintarič

Poezija. Zdravilo za zavest, ki se krči po meri sveta.

Zagledanost vase. O vse manjšem svetu in o naši odgovornosti zanj.

Svet se nam danes gotovo zdi bistveno manjši, kakor se je zdel našim prednikom še pred petdesetimi leti, kar je sicer pol stoletja, vendar se tisti, ki je toliko star, verjetno ne počuti kot polstoletnik, temveč kot nekdo, ki mu je teh petdeset let minilo, kakor bi mignil. Petdeset let v razvoju človeštva je torej relativno še precej krajših oziroma hitreje minljivih. Ugotovitev, da je bil svet za naše prednike večji, seveda velja za tiste, ki so sploh imeli predstavo o njem in jim ta ni pomenil samo domače vasi do obronka prvega gozda, do malo večje reke ali do koder je pač segel pogled. Svet je danes "manjši" zaradi marsičesa, najbolj so ga "zmanjšali" moderni načini transporta, predvsem letalski promet (z nastopom poceni letalskih družb so se razdalje še drastično "skrajšale"), ki je nadomestil slabo obute noge in konja z vprego ali brez, "manjši" je zaradi novih načinov prenosa informacij, še posebno televizije in svetovnega spleta, ki so zamenjali besedo ali pesem popotnika, romarja, krošnjarja, potujočega viteza ali igralca, pevca in artista. Prav letalo in svetovni splet sta povezala in vsakodnevno vedno tesneje povezujeta večje število ljudi, ki ne razumejo jezika drug drugega, kakor se jih je moglo srečati v vsej zgodovini pred tema dvema pogruntavščinama. Nekdaj so samo romarji in potujoči vitezi hodili oziroma jahali naokrog sami, pa še to ne zmeraj in povsod. Vojaki, na primer, so "potovali" v skupinah, kot vojska, zasebna ali ne (v bistvu so bile vse fevdalne vojske "zasebne"), ali kot roparska tolpa, pogosto je bilo težko določiti razliko. V obeh primerih so nosili s seboj in v sebi svojo rodno grudo (kar za individualne viteške popotnike ni veljalo v isti meri, vsaj v literaturi ne), to pa je pomenilo, da so bili popolnoma imuni pred srečanjem in vzpostavljanjem kakršnegakoli pozitivnega odnosa z drugimi, še posebno pred sklepanjem prijateljstev na tuji zemlji. Prav

narobe, želja po prijateljskem srečevanju je bila zgolj izjemoma motiv za “potovanje”, katerega namen je bil najpogosteje vezan na ozke posameznikove interese, kadar že ni bil kar nesramno in odkrito sebičen.

Popotnike so navdajala neprijetna čustva, čeprav je kakšen eksaltiranec morda katero od njih drugače občutil: strah, sovraštvo, želja po plenjenju ali še kaj hujšega, v najboljšem primeru pa so se podali na pot, ker so imeli mevlje v riti ali so si želeli “dogodivščin” (kar je neadekvaten prevod latinskega izraza *adventura*, “kar ima priti, kar se ima zgoditi”, toda posvojena beseda “*avantura*” je še slabša, saj ima semantične valence, ki so kronološko poznejše od obdobja, o katerem razpravljamo). Celó v primerih, ko bi si človek najmanj mislil, sta strah in sovraštvo pogosto prevladala nad prijateljstvom in ljubeznijo, na primer, ko je plemič hčer ali sina oddajal v zakon sosedu z druge strani hriba, sicer potencialnemu sovražniku, ki pa ga je s poroko skušal pridobiti na svojo stran in si s tem zaščititi hrbet. Med najrazvpitejše primere sodi sicer mnogo poznejša poroka Henrika IV. Bourbonskega, ki se je 24. avgusta leta 1572 končala s šentjernejsko nočjo in pokolom na deset tisoče hugenotov in tistih, ki niso mogli zelo hitro dokazati, da to niso, ko so jih zaskočili krvoželjni oboroženci. Danes nas rodna gruda še vedno določa, sicer bolj v smislu prisposodbe kot dobesečno, a vendarle. Kolektivna zavest je naredila preboj v trenutku, ko je Zahod opazil, kako se briga predvsem zase in kako je njegov pogled, z njim pa seveda vsa njegova prizadevanja, usmerjen v njegov lastni popek. Zahodna kultura je spoznala in doumela svojo zagledanost vase. Na vprašanje, katera kultura v zgodovini človeškega rodu ni bila vase zagledana, seveda moramo odgovoriti, da nobena. “Cuzco” pomeni “popek sveta”, tudi “Kitajska” v izvorniku menda nekaj podobnega, Srbi so nekdaj s Karadžićem (Vukom) menili, da ves svet razume njihov jezik, in celo “Canada”, kar v enem od indijanskih jezikov pomeni “vas”, skoraj gotovo implicira “moja” ali, še verjetneje, “naša”. Vsaka kultura je (bila) vase zagledana, pretekla ali sedanja, bližnja ali oddaljena, vključno z našo lastno, včeraj, danes, jutri. Zahodnjaki smo zagledani vase. Toda tega se zavedamo. Se še kdo?

Ta ugotovitev dopušča ravno toliko časa in prostora za samozadovoljstvo in naslajanje nad lastno inteligentnostjo, superiornostjo in farizejsko pravičnostjo, kolikor je treba očesu in umu, kadar ne tava po svoje, da se premakneta od prejšnje vrstice do naslednje. Če namreč količkaj verjamemo temu, kar smo pravkar zapisali, pač sledi, da je *vsá* odgovornost za dobrobit sveta na zahodnih, torej na naših ramenih. – Ja, ampak ... Kaj pa etika, Kantov imperativ, Lévinasovo prepričanje, da je peta božja zapoved imanentna v obrazu drugega, in vse mogoče druge

interpretacije tega, kakšen naj bi bil človek, če bi si le dal malo opraviti z brskanjem pod površino lastnega bitja in bi pod arhetipskim morda našel še psihoarheološki zapis svoje prave narave, božjo sled v sebi kakor glas Najvišjega v vetru ali v gorečem grmu (seveda brez ovna, ki je moral za takšno razodetje nekoč plačati z glavo, tudi to spada pod *acquis*)? Mar ni "brskanje pod površino" vsesplošno človeško početje in dolžnost? *Nihil humani a me alienum puto*. Žal, svet, v katerem živimo, poganja inercija. Bojimo se brskanja po dušnem spletu, ki je vpet, če kam, v vesoljnega duha; oziroma, bodimo realistični, ljudje smo preleni, da bi počeli kaj takega. Moralam vseh vrst, vedno statičnim, slabo razumljenim in neintegritanim, je lažje slediti kakor etiki, ki jo mora vsakdo zase pač odkriti sam. Koliko je "vernih" ljudi, ki se niti ne zavedajo, da so v bistvu pogani, ker je tako najlažje in zahteva najmanj napora, koliko je "ateistov", ki so prav tako pogani, in iz identičnih razlogov! Presneto malo je namreč zares vernih, takšnih, da njihovo življenje razodeva dve univerzalni zapovedi ljubezni, ki obsegata vse druge, medtem ko vse druge njiju ne vsebujejo: "Ljubi svojega Boga" in "Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe." Z ateisti ni nič drugače. Verstvo oziroma religija kot nadomestek za vero je še vedno prepogosta, da bi lahko verjeli v svet, ki naj bi bil odrešen po veri, saj je bilo že v starozaveznem pregovarjanju prerokov z Bogom praktično nemogoče najti človeka z vero v srcu, zaradi katerega bi bila njegovemu mestu prihranjena katastrofično eksemplarična kazen. Morda bo svet rešen po milosti božji in človeku navkljub, vendar je verjetneje, da se bo sveti Peter naveličal naših krutih žajfaric in stopil do Nadrejenega z vprašanjem, kaj naj stori, ta pa mu bo preprosto odgovoril, naj ugasne televizor.

Ker se zavedamo svoje zagledanosti vase, imamo možnost stopiti iz njenega začaranega kroga in drugemu ponuditi roko, morda bo kdo rekel, da smo stopili korak nazaj ali vstran, vendar bo ta korak tako ali drugače pomenil približevanje nekemu. Pri tem se ne smemo pretvarjati in pozabiti, da si vedno resnično prizadevamo le za tisto, v kar sami verjamemo, in naj se še tako trudimo stopiti iz sebe, ta simbolična gesta bo vselej zgolj metoda, s katero bomo pristopali k stvari, nikakor pa ne način, s katerim bi spreminjali lastno naravo. Če bi se mogli odreči svoji identiteti (ki smo jo metonimično parafrazirali z "rodno grudo") ali jo vsaj spremeniti, mogoče ne bi bili več vase zagledani, prav gotovo pa to ne bi bili več "mi". Kajti "biti" pomeni biti vase zagledan, ne nujno v narcističnem smislu, doživljati se v smislu izkustvenega središča sveta namreč samo po sebi popolnoma zadošča. Vase smo zagledani, najsi se tega zavedamo ali ne, najsi se trudimo ali ne, da bi zmanjšali povratni vpliv, ki ga ima ta zagledanost na nas. V resnici bi nam spoznanje, da živimo, kakor da bi bili

središče sveta, četudi dejansko nismo, niti posamično niti kot pripadniki določene kulture, moralo omogočiti boljše in pristnejše poznavanje samih sebe. Brez identitete je nemogoče spreminjati svet na bolje, najsi gre za še tako neznatne spremembe. Mati Tereza je bila oseba z zelo močno identiteto in le malo posameznikov je v zgodovini človeštva naredilo toliko za boljši svet kot ona. In p. Kolbeju, morda najbolj znani in čaščeni osebi, ki je v novejši zgodovini dala življenje za bližnjega, s katerim se nista niti poznala, je bilo zelo jasno, da se je javil za trpljenje in smrt, ki naj bi ju bil deležen nekdo drug (mogoče bi lahko ustrezne primere potegnili tudi iz kakšnega drugega, manj precizno definiranega idejnega konteksta, mogoče tudi ne, nobeno mi ni prišlo na misel; sicer pa je povsod dovolj pokvarjenosti, vse prelahko je s prstom pokazati nanjo, medtem ko je svetlih dejanj malo, ljudje pa se še od tistih raje obračamo stran, ker nas spominjajo na našo majhnost in na to, da bi bilo včasih bolje, če bi bili tiho; meni ni odveč biti tiho, razen če me kdo prosi za uvodnik, in spoštujem, kar je spoštovanja vredno, kjerkoli že na to naletim; navedena primera me navdajata z globokim spoštovanjem in hvaležnostjo, in mislim, da se jima noben intelektualni genij, ki sicer spada v povsem drug eksistencialni red, ne more niti približati). “Jaz” je ves osredotočen na cilj, ki si ga prizadeva doseči. “Jaz” sem svoja želja in moč svoje volje, oboje pa je lahko docela samouničevalno, z dobrim, slabim ali najslabšim namenom.

Jezik kot stvaritelj in podaljšek identitete. O večjezičnosti in multikulturalnosti.

Montaigne, francoski filozof iz druge polovice 16. stoletja, je zapisal, da je razdalja, ki ločuje njegov sedanji “jaz” od preteklega, včasih prav tako velika ali celo večja kakor tista, ki ga ločuje od nekoga drugega. V njegovem primeru je bil najpriročnejši “drugi” kakšen gaskonjski kmet ali plemič, vsekakor moški, kajti Montaigne se ni ukvarjal z ženskimi študijami, kar je bila ena njegovih redkih intelektualnih pomanjkljivosti. Kljub temu je bil sposoben uvideti “drugost” oziroma “drugačnost” pri otroku, saj je vzgoji in šolanju enega od nadebudnežev soplemkinje, ki ga je za to prosila, posvetil celo poglavje *Esejev*, eno redkih povsem koherentnih. Še pomenljiveje je, da je razumel “drugost” in “drugačnost” amazonskih Indijancev, ki jih je sicer imenoval “Kanibali” in jih je srečal v Franciji, kamor so jih privlekli raziskovalci čezoceanskih celin. S pomočjo jezika kot medijem neobstoječe komunikacije je razumel, ne Indijancev, temveč njihovo drugačnost. Doumel je temeljno načelo “drugačnosti” oziroma

“drugosti”, ker ni uspel razumeti in razvozlati niti besede, ki so jo izgovorili v njegovi navzočnosti. Morda se ima zahvaliti le svoji velikodušnosti, da teh ljudi, ker jih pač ni mogel zvesti na lastne koordinate “človeškosti”, ni preprosto odpisal in uvrstil med bitja brez bistvenih človeških lastnosti, kot so to storili nekateri pred in po znameniti salamanški debati na temo indijanske duše.

Kadar odpove organ, človek pa preživi, bo njegov um, če je odprte narave, poglobil svoj uvid vanjo. Podobno je z jezikom, najpomembnejšim, najbolj neposrednim in imanentnim organom vsake kulture. Kdor želi dojeti razdaljo, ki ga loči od drugega, naj začne s poslušanjem jezika, ki ga čisto nič ne razume. Kdor želi to razdaljo skrajšati, naj se tega jezika nauči, v upanju, da ga bo drugi pričakal na pol poti s svojim znanjem njegovega jezika. Toda iniciativa in odgovornost za srečanje in komunikacijo je povsem na “naši” strani. Skupni jezik, nekakšna umetna *koinē*, seveda imam v mislih angleščino, je zgolj potuha in goljufanje sebe in drugega. Malo ljudi, ki jim angleščina ni materni jezik, jo namreč zna tako dobro, da jim je vseeno, ali se izražajo v njej ali v jeziku, ki je zares njihov. “Svet je iz dneva v dan bolj pragmatičen.” Resnica je seveda drugačna, včasih prav diametralno nasprotna tej trditvi, vendar smo vanjo prepričani, saj smo na oltar pragmatičnosti žrtvovali mnoge vrednote, zdaj, ko nam je kot zadnja ostal le še ta pragmatizem, pa naj bi s spoznanjem, da se vedemo skrajno nepragmatično, izgubili tudi to. Toda tega si ne bomo dali tako zlahka dopovedati, še naprej bomo mislili, da se vendarle obnašamo v skladu s tem zgrešenim prepričanjem, nanj pa se v vsakem primeru izgovarjamo, kadar se gremo posle, turizem, znanost in celo akademsko izobraževanje. Še več, tragikomično je poslušati diskurz o multikulturalnosti in večjezičnosti, ki poteka izključno v angleškem jeziku. Angleščina je gotovo koristna in zelo uporabna iz mnogih razlogov, toda ena od nepredvidljivih posledic pretirane in skoraj ekskluzivne uporabe tega jezika v vse mogoče namene in na vseh področjih je ta, da v neangleško govorečem svetu angleščino vse manj dojemajo kot organ neke kulture. Njen dominantni status in vsesplošna prisotnost sta jo spravili ob njeno “rodno grudo”. Angleščina pripada vsakomur, z drugimi besedami, angleščina ne pripada nikomur. Od srednjeveške latinščine je podedovala tako status božjega idioma, ki jo vzpostavlja v njeni odličnosti in superiornosti, kakor položaj brezdomskega jezika, ki je doma povsod (dejstvo, da to ni res, pri tem nima prav ničesar). Vendar danes Bog molči. Ne obrača se neposredno na človeški rod, ne nagovarja nas več, kakor je nagovarjal Adama, Abrahama, Mojzesa ... Angleško govoreči svet bi lahko stopil iz samoumevnosti lastne kulture in nanjo pogledal s perspektive neangleško

govorečega sveta, kar bi bila za slednjega gesta dobre volje, sam pa bi si na ta način znova prisvojil lastno kulturo. To seveda velja še za nekatere druge “zahodne” jezike in kulture, čeprav v mnogo manjši meri.

Multikulturalnost je povsod na dnevnem redu, celo tam, kjer nima česa iskati, preprosta resnica pa je, da je brez znanja jezika oziroma z enojezično percepcijo sveta nemogoč ne le kakršenkoli pristen uvid v kulturo drugega, temveč tudi v lastno. Znanje in poznavanje namreč lahko temeljita zgolj na nenehnem primerjanju. Brez ustreznih referenc, prepuščeni samo lastnemu bitju, se najdemo na nekakšnem samotnem otoku, ne kakor Robinzon, temveč kakor pekari, ki je bil rojen in je preživel vse življenje tam, dokler ni izginil v Robinzonovem želodcu. Ali kakor tisti prižigalec svetilk na svojem planetu ali katera od oseb, ena bolj čudaška od druge, ki jih srečamo na otokih v Rabelaisovi *Četrta knjigi*. Ker je to kulturni problem, bi se ga morala lotiti kultura, ne kakor doslej, s pravimi idejami, podanimi na način, ki priča o tem, da z njimi nihče ne misli resno, temveč tako, da se postavimo pod Babilonski stolp in ga vsem pokažemo v njegovih neobvladljivih razsežnostih. Začeti je treba na začetku, in če je stvarnost taka, da ti vzame sapo, še preden si se je prav lotil, si je to pač treba priznati, ne pa si pred tem zatiskati oči. Idealno bi bilo, če bi vsi ljudje znali vse jezike, vendar brez kakšne posebne milosti na zemlji ni pričakovati binškošne popolnosti. To tudi ne bi smel biti namen kulturnega osveščanja, ob projektu popolne komunikacije bi namreč omagal in obupal še tako nadarjen jezikoslovec, tako pa gre, najprej, za zavedanje, kako pomembno se je s poznavanjem in razumevanjem drugih kultur preko njihovega jezika vedno znova umeščati v lastno, tako v svojih očeh kakor v očeh drugega, in nato za tisto malo (ali malo več), kar lahko posameznik s pomočjo družbe in institucionalne kulture pri sebi stori vsaj za konzerviranje tistega stolpa v njegovi veličastni nedokončani lepoti. Baskovščine, ladinščine, valižanščine ... furlanščine, okcitanščine, gruzinščine ... svahilija, guarani, tamilščine in večine od tistih menda več kot šest tisoč jezikov, ki jih imenujemo “mali” ali, že malce politično nekorektno, “marginalni”, čeprav nekatere govori več milijonov ljudi, bi se morali imeti možnost učiti zastonj. Še več. Vsakdo, ki bi uspešno opravil izpit iz katerega od teh jezikov, mednje bi kje drugje gotovo sodila tudi slovenščina, bi moral biti nagrajen oziroma plačan za uspešno delo, kakor da bi bil hodil v službo. *Vœux pieux*, “pobožne želje”, pravijo Francozi (in Slovenci). *Sanja svinja kukuruz*, pa pravijo z verbalno in retorično domišljijo bolj obdarjeni narodi. Začeli bi lahko kar tu.

Poezija. Kakšna in zakaj?

Kultura se nedvomno začenja že pred jamskimi slikarjimi in pred osnovami jezikovne komunikacije, toda čeprav ne vemo, kakšna je bila prva poezija, to namreč lahko kvečjemu predpostavljamo, poezija zanesljivo sodi med najzgodnejše formalne kulturne pojave v “primitivnih” skupnostih (predzadnji izraz nikakor ni uporabljen v slabšalnem pomenu). Ne iz spoštovanja do kakšnega še neobstoječega literarnega kanona, temveč zaradi prepričanja, da je v ritmu, rimah, aliteracijah in asonancah nekaj magičnega. Navdih, muze, božja norost, kakor so to pozneje poimenovali Grki in njihovi kulturni nasledniki, so formalizirali to, v kar ljubitelji poezije vsaj posredno verjamejo še danes, četudi “magičnosti” večinoma ne jemljejo več dobesedno. Poezija je brez nadaljnjega najboljši način za začetek kulturnega ozaveščanja, ki bi ga z neposrednim učenjem “nekomercialnih” jezikov dosegli prepočasi celo v primeru, ko bi bilo to v interesu institucij in bi se le-te odločile takšen projekt podpreti na svetovni ravni.

Poezija. Večjezična in medkulturna. Prostor, ki omogoča srečevanje mnogih, pravzaprav skoraj vseh, kjer ni ekskluzivnosti, razen jezikovne, kadar obstaja, in zahtevnostne, brez katere tako in tako ne gre nikjer. Prostor ozaveščanja, kot takšna izgubi poezija tudi ti dve “ekskluzivni” značilnosti. Prostor lepega, kamor smemo vstopiti pod enim pogojem: da delimo ljubezen do lepega s tistimi, ki jih bomo tam srečali. Manifestacija, ki ne ogroža nikogar, niti v idejah niti v praktičnih vidikih vsakdanje eksistence. S konkretnimi lokacijami, kar ni nič novega, kot so avtobus ali podzemna, ulica, trgovina, banka, restavracija, pisarne ... Šola, seveda, najprej in pred vsem drugim. Pa revije in časopisi, predvsem tisti, kjer se poezija ponavadi ne pojavlja. Knjige, seveda, ampak to je samoumevno. Morda knjige na mestih, kjer jih dotlej ni bilo. Naj se ljudje čudijo, naj gredo neprizadeto mimo, opazili bodo, da je nekaj drugače, in tudi če bo samo eden od stotih ali tisočih poskusil razumeti, kaj v takšni pesmi piše, bo za začetek dovolj. Multikulturni diskurz, kakršnega srečujemo v javnosti, ima vse prepogosto prikrit namen izenačevati oziroma brisati kulturne razlike med ljudmi pod pretvezo njihovega priznavanja. Zato je njegovo izrazno sredstvo skoraj brez izjeme angleščina. Ne kraljeva, ki je nekaj dala nase, temveč tista, ki deluje po načelu talilnega lonca. *Timeo Danaos*. Pristni multikulturni diskurz ne deluje po načelu inercije, vanj je treba vložiti veliko napora, če želimo, da se kaj premakne. Potruditi bi se bilo treba in pokazati na bogastvo razlik tam, kjer se vse povzemajo in prepletajo, v kulturi in v jeziku, ki je njen najodličnejši medij in njena najzvestejša manifestacija. Kdor se namreč na prvem mestu definira z

rasno ali etnično pripadnostjo, socialnim statusom, veroizpovedjo, spolno usmerjenostjo in podobnim, je zgolj fragment. Kdor se definira kot "človek", pa vse te neizogibne dele svoje osebnosti, ki ločeno funkcionirajo kot fragmenti, v sebi združuje v edinstveno in enovito celoto.

Ko so se slovanska plemena prvič srečala z germanskimi, so pripadnike le-teh poimenovala "Nemci", ker so govorili jezik, ki ga Slovani niso razumeli, zato so bili zanje kakor mutasti, "nemi". Jeziki, ki jih ne razumemo danes, nas bolj spominjajo na našo "gluhost" kakor na "nemost" tistih, ki jih govorijo. Dovólimo si pomisliti na to, ker smo sicer zaverovani vase, vendar se tega zavedamo. Toda nismo niti mati Tereza niti oče Kolbe. Včasih nam je pretežko obiskati celo prijatelja ali znanca, ki v bolnišnici čaka na diagnozo ali šteje zadnje dni na onkološkem inštitutu. Kako je šele težko ponuditi roko in narediti v svoji zavesti dovolj "prostora" za pristno srečanje z drugim, s tistim, ki bi sprejel ponujeno roko in segel vanjo. Saj, kadar se nam za kaj takega ponudi priložnost, pa nam to ne uspe, ker se obrnemo stran in gremo mimo, imamo slabo vest. Pred dva tisoč leti ljudje niso niti vedeli za slabo vest, pozneje marsikdaj tudi ne, čeprav jih je nekaj žulilo in jim je morda nek notranji glas kaj nelagodnega šepetal ob najneprimernejših trenutkih. Še danes mnogo ljudi debelo pogleda ob omembi "slabe vesti" ali pa zgolj odmahnejo z roko. Potrebovali bodo seveda kaj več od poezije, da bi začeli spreminjati svet na bolje ali da bi ga vsaj nehali kvariti. Za preostale je morda poezija v jezikih, ki niso njihovi, sprejemljiv začetek nečesa, česar doslej niso počeli, ker jim ni nihče tega ponudil, njim samim pa tudi ni padlo na pamet. S takšno poezijo imaš namreč lahko slabo vest v drugem jeziku. In ko jo imaš, tedaj je na dobri poti, da izgine.

Op. p.: Uvodnik mora biti aktualen. Aktualno je sicer lahko zgolj analitično, vendar je v vsaki analizi že implicitna sinteza, na podlagi katere je mogoče predlagati konkretne iniciative, izhajajoče iz analizirane teme. V kulturi, ki jo je sram majhnih besed, množici velikih običajno sledi tišina. Zato je za iniciativo v tem uvodniku značilno dvoje: je konkretna in minimalistična. *Taze!*